

Una obra cabdal per a la història de la cultura catalana: el *Corpus Biblicum Catalanicum*

Biblia del segle XIV: Èxode, Levític. Transcripció a cura de Jaume Riera i Sans. Aparats crítics, notes i glossari a cura de Pere Casanellas i Bassols. Estudi introductor i d'Armand Puig i Tàrrrech, Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2004, CXL + 248 + 248 pàgines.

Els catalans del segle XV podien llegir la Bíblia en la seva llengua. Avui, els catalans de principis del segle XXI, podem repetir aquesta experiència llegint les versions dels llibres de l'Èxode i del Levític que formen part del primer volum del *Corpus Biblicum Catalanicum*, que s'acaba de publicar, obra de Jaume Riera (transcripció del text dels tres manuscrits medievals conservats que contenen aquests llibres bíblics), Pere Casanellas (codirector del projecte i director editorial, responsable a més dels aparats crítics, notes i glossari) i Armand Puig (codirector i autor de l'estudi introductor).

El *Corpus Biblicum Catalanicum* (CBCat) (projecte integrat en el *Corpus Scriptorum Cataloniae*) es proposa l'edició crítica de les traduccions bíbliques en llengua catalana fins a l'any 1900 i ha estat promogut per l'Associació Bíblica de Catalunya. El projecte compta amb l'alt patrocini de la Generalitat de Catalunya, el Govern d'Andorra, els bisbats de Catalunya, els bisbats de les Illes Balears i el bisbat de Perpinyà. Aquest volum està dedicat a la bona memòria d'aquell gran erudit, el P. Guiu Camps i Reverter (1915-2001), monjo de Montserrat i impulsor d'aquest projecte, que tants bibliastes catalans tenim com a mestre.

El volum que ressenyem, acabat de publicar el mes de setembre del 2004, constitueix una fita en la història de la cultura catalana. L'erudit professor Pere Casanellas i Bassols, codirector del CBCat, en un article interessantíssim publicat en el *Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya* 79 (març 2003), pàgines 67-74, intitulat «De la Bíblia Catalana al Corpus Biblicum Catalanicum: un projecte amb gairebé un segle d'histò-

ria» feia memòria de les vicissituds i dels diversos projectes d'edició de les versions catalanes medievals de la Bíblia (cap dels quals no aconseguí arribar a bon port). El primer projecte presentat per Raymond Foulché-Delbosc (1864-1929) l'any 1906, va ser assumit per l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1908 i abandonat l'any 1914, sense que se'n sàpiguen els motius. La represa va venir de la mà del P. Guiu Camps, en el marc de l'Associació Bíblica de Catalunya, entre els anys 1975-1977. L'excés de feina que el projecte comportava va fer que restés també abandonat fins que l'any 1997, el gran bibliasta català Dr. Armand Puig i Tàrrrech el va tornar a reprendre. Amb la incorporació en la direcció del projecte del professor Pere Casanellas i la publicació del present volum (que porta el número 3 dins la sèrie del CBCat) l'antic projecte, després de gairebé cent anys d'història, ha arribat a bon port en forma d'un primer volum.

L'obra consta de tres parts clarament diferenciades: a) Estudi introductor; b) Glossari (i notes del text català); i c) Edició sinòptica del text llatí de la Vulgata i dels manuscrits Peiresc, Egerton i Colbert que contenen la versió catalana dels llibres bíblics de l'Èxode i el Levític.

Comentaré aquestes tres parts per ordre invers. El text bíblic consta de quatre columnes. La primera presenta el text llatí de la Bíblia Vulgata segons l'edició coneguda com a *Vulgata Stuttgartiensis*. Aquesta columna presenta dos aparats crítics: el superior presenta les variants textuals dels grans manuscrits europeus i l'inferior col·locada quatre manuscrits de la Vulgata de l'àmbit catalanollenguadocià (G: Girona, primera meitat del segle XIII; M: Montpeller, segles XII-XIII; T: Tarragona, inici del segle XIV; V: Vic, any 1268). Mai, abans de la publicació d'aquest volum, no s'havien estudiat les vulgates que circulaven per terres catalanollenguadocianes a l'edat mitjana. Aquest sol fet ja és una fita científica de primera magnitud. Els manuscrits que contenen el text català que s'editen en columnes paral·leles a la de la Vulgata són: Colbert (Bibliothèque Nationale. París. Acabat el 8 d'agost del 1461); Egerton (British Library. Londres. Acabat el 29 d'octubre del 1465); Peiresc (Bibliothèque Nationale. París. Copiat ca. 1460-1465). El treball filològic de transcripció i edició ens sembla simplement modèlic.

El «Glossari» preparat per P. Casanellas (juntament amb les notes filològiques que acompanyen el text català medieval) contenen tanta –i tan interessant– informació filològica i lingüística que penso que constitueixen, una veritable obra mestra de rigor i d'erudició. L'exemple següent reproduceix l'entrada *retella* del «Glossari» del volum 3 del CBCat i crec que és una mostra excel·lent del to que té tot el treball de Casanellas:

retella f. Epíploon, oment, replec del peritoneu que va d'una víscera a una altra, unint-les, i conté teixit adipós i vasos sanguinis i limfàtics (*ratella* Lv 9,19 E; **ratella* Ex 29,22 C; *ratella* Ex 29,13 C; Lv 9,19 P i C; *ratalla* Ex 29,13 P).— Mot no recollit en els diccionaris i que seria bo recuperar com a complement dels cultismes *epíploon* (pres del

mot grec ἐπίπλοον, també adaptat, amb poca cura, en la forma *epipló*) i *oment*. El mot es troba sempre formant part de la frase «retella del fetge» i tradueix el llatí *reticulum* (*iecoris*), que té el significat indicat (és sinònim de *omentum*). El mot corresponent del text hebreu (רֶטְוֶת, *yotèret*), que la Vulgata no tradueix amb exactitud, designa, en canvi, un apèndix del fetge (existent en el bou, les ovelles i cabres, però no en els humans) anomenat en terminologia científica *lobus caudatus*. El mot català que comentem sembla provenir, per via popular, del terme llatí *RETICULUM*, en la seva forma plural neutra *RETICŪLA*, amb el pas normal de la I tònica a *e*, caiguda de la vocal posttònica i palatalització del grup -C'L-. La forma resultant que caldria esperar és, doncs, *retella*; el fet que aparegui una *a* en lloc d'una *e* com a primera vocal en els cinc casos documentats potser no és estrany tenint en compte la gran confusió entre *a* i *e* àtones en els manuscrits que editem, pròpia dels dialectes del bloc oriental. El mateix ètim llatí ha donat origen al terme castellà *redejón* i al terme de la parla de San Fratello (Sicília) *ruroġ* (veg. MEYER-LÜBKE, *REW*, p. 600). En alguns altres textos bíblics, el mateix terme llatí és traduït per → *tela* i per → *ret*. En occità, segons Levy, existeix el terme *ratèla* 'melsa', òrgan que en francès és anomenat amb el mot, d'etimologia obscura, *rate*; sembla que el mot occità, que només hem trobat en Levy, *PDPF* (que no indica l'etimologia dels mots), s'ha de relacionar amb el mot francès i no amb el mot català que comentem.

El treball lexicogràfic ha permès fer aportacions de notable interès als dos grans diccionaris històrics de la llengua catalana —el *Diccionari català-valencià-balear* d'A. M. Alcover i F. de B. Moll i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* del meu mestre Joan Coromines. Així, per exemple, es confirmen les etimologies que Coromines proposava per al mots *comoldre* 'reduir a pasta' i *perestatge* 'muntant de porta'; es desmenteixen les etimologies que el *DCVB* proposava per a *embragar* 'tapar les esclètxes amb brac (: fang)', *desdenyar-se* 'indignar-se', *amendosos* (variant d'*ambdós*); rectifica Coromines pel que fa al gènere del mot *ret*, que el gran lingüista creia que era sols masculí i que aquests textos demostren que també s'usava en forma femenina. El Glossari del CBCat documenta també força mots o accepcions que no havien estat documentats fins ara: *aurèol* 'd'or'; *bruc* 'mena de llagosta sense ales'; *ulcus* 'úlcer, nafra'; *ajustament* 'unió sexual, coit'; *títol* 'làpida, pedra amb una inscripció'. En altres casos, aquest «Glossari» permet documentar en època medieval mots que fins ara sols havien estat recollits en textos dels segles XIX-XX: *aixenglonar* 'esgotimar'; *canal* 'abeurador'; *pol-luir* 'embrutar (moralment), impurificar'; etc.

Tot plegat fa que ens trobem davant d'un veritable banquet filològic, amb moltíssims plats saborosos servits a les persones interessades per la llengua catalana antiga.

El treball que obre el volum és l'«Estudi introductori» signat per Armand Puig i Tàrrach, entusiata defensor i promotor d'aquest projecte dins el marc de l'Associació Bíblica de Catalunya. A. Puig és un home intel·ligentíssim que ha portat a terme, contra tota mena d'adversitats, projectes que bé podem qualificar de gairebé titànics,

com ara la Bíblia Catalana Interconfessional (1999 [1993]). Si aquest volum del CBCat ha arribat a port ha estat en bona part per la seva obstinació.

L'«Estudi introductori» situa les lectores i lectors en el context del que podríem anomenar una «tesi documentària»:

Els manuscrits Peiresc, Egerton i Colbert constitueixen la base textual de l'anomenada «Bíblia del segle XIV» pel que fa als llibres de l'Èxode i el Levític. Els únics tres manuscrits existents d'aquests dos llibres han de ser datats al tercer quart del segle XV [...]. Ara bé, aquests manuscrits contenen no una sinó dues traduccions bíbliques. La primera, la que correspon a la *Bíblia del segle XIV*, va ser una traducció de tots els llibres bíblics al català i devia concloure's al tercer quart de segle, potser pels volts de l'any 1370. És probable que els qui elaboraren per primera vegada una Bíblia completa en llengua catalana es valguessin, en part, de traduccions realitzades anteriorment, en el decurs del segle XIV o fins i tot a finals del segle XIII [...]. Tanmateix una secció molt considerable de llibres fou el resultat del treball de traducció esmentat, probablement dut a terme en temps del rei Pere III, en el tercer quart del segle XIV. Els llibres de l'Èxode (manuscrits P i C) i del Levític (manuscrits P i C, i E de 2,2 a 18,2), són testimonis d'aquesta primera traducció. La segona traducció és testimoniada tan sols pel text del llibre de l'Èxode i bona part del llibre del Levític (fins a 2,2; i des de 18,2 a 27,34) tal com es troben en el manuscrit E. Aquesta segona traducció ha de ser situada probablement entre el darrer quart del segle XIV i els inicis del segle XV. L'anomenarem *Traducció bíblica incompleta* (p. XVII).

Aquests són els elements axiomàtics de l'estudi. Acceptat això —tot i que enlloc no es diu on es fonamenta aquesta certesa— l'estudi presenta les característiques de la traducció subjacent a la Bíblia del segle XIV, els elements fonamentals de la «segona traducció incompleta» i els itineraris que han seguit les «dues traduccions» fins a arribar als tres manuscrits de finals del segle XV que s'editen en aquest volum del CBCat.

És molt probable que el conjunt d'elements arcaics en el lèxic que es troben en els textos d'aquesta edició remuntin a versions del segle XIV, però trobo que hauria estat més prudent parlar de la «versió catalana de la Bíblia segons els manuscrits del segle XV», que és l'única data certa que tenim.

En conjunt el treball del CBCat és espectacular: l'edició és curada amb escrupolositat i el servei a la cultura catalana absolutament impagable i mereixedor de tots els elogis possibles.

Penso que si el meu amic, l'escriptor ja traspasat Vicenç Riera Llorca (Barcelona, 1903- Pineda de Mar, 1991), hagués pogut escriure ara el seu llibre *9 obstinats* (1971), hauria afegit a la nòmina Pere Casanellas i Armand Puig, perquè gràcies a la seva pertinàcia han portat a bon port la primera tramesa d'un projecte centenari de primera magnitud cultural.